

EUHARISTIJA I CRKVENI PROSTOR

Dr Anton TAMARUT

„Za slavljenje euharistije, veli Rimski misal, Božji se narod većinom skuplja u crkvi ili, ako je nema, na drugom doličnom mjestu koje je dostojno tolikog slavlja”.¹

Ova je tvrdnja izraz tisućljetne prakse Kristove Crkve, a temelji se na osjećaju ljudske religioznosti općenito. Čovjeku, koji živi i djeluje u prostoru i vremenu, potreban je za izražavanje njegove religioznosti određeni prostor. Taj prostor koji on gradi i uređuje prema svom religioznom shvaćanju i doživljaju postaje vrlo znakovit. Tako se poganski hram znatno razlikuje od židovskog hrama u Jeruzalemu, a ovaj opet od kršćanske crkve.

Poganski je hram redovito znak božanske zaštite dotičnog grada i mjesto gdje boravi božanstvo ili idol.²

Židovski sveti šator što ga je podigao Mojsije ili Svetinja nad svetinjama u jeruzalemskom hramu znak je prisutnosti Božje usred izabranog naroda i Šator sastanka (Izl 29,44) u koji ulazi samo onaj koji ima razgovarati s Bogom.

Kršćanska pak crkva u prvom je redu prostor namijenjen sastanku ili zborovanju Božjega naroda.

I zato, dok su poganski hramovi i židovski sveti šator redovito maleni i uski prostori koji mogu primiti mali broj osoba, kršćanska se crkva redovito gradi u velikim razmjerima, već prema broju vjernika dotičnog mjesta. Raspored njezinog prostora diktirat će najkarakterističniji kršćanski sastanak, a to je onaj na kome se slavi euharistija. Tako kršćanski crkveni prostor postaje zapravo prostor za euharistiju.

POVIJESNI OSVRT

Prvu euharistiju slavio je Krist sa svojim apostolima uoči svoje muke i smrti na Veliki četvrtak u jednoj jeruzalemskoj kući, u dvorani koja je za taj čin bila posebno spremljena. Sv. Marko nas o tome ovako izvješćuje: „Prvoga dana beskvasnih kruhova, kad se žrtvovala pasha, upitaju učenici Isusa: 'Gdje hoćeš blagovati

1 *Opća uredba Rimskog misala*, br. 253.

2 Usp. E. CATTANEO, *Tempio pagano, ebraico, cristiano*, u zbornom djelu *Il Tempio*, Roma, ed. C.A.L. 1968, str. 19–37.

pashu, da odemo i pripravimo?' On pošalje dvojicu učenika i rekne im: 'Idite u grad i namjerit ćete se na čovjeka koji nosi krčag vode. Podite za njim, pa gdje on ude, recite domaćinu: 'Učitelj pita: Gdje mi je svratište u kojem bih blagovao pashu sa svojim učenicima?' I on će vam pokazati na katu veliko blagovalište, prostrto i spremljeno. Ondje nam pripravite'' (Mk 14,12–15). „I učine učenici kako im naredi Isus i priprave pashu'' (Mt 26,19). Bila je to pashalna večera koja je postigla svoj vrhunac i svoje osmišljenje u euharistijskom slavlju što ga je Krist tom zгодom prvi put slavio i ostavio svojim učenicima na trajan spomen.

Poslije njegova uzašašća na nebo učenici su bili „postojani u nauku apostolskom, u zajedništvu, lomljenju kruha i molitvama... Svaki su dan jednodušno i postojano hrlili u Hram, u kućama bi lomili kruh te, u radosti i prostodušnosti srca, zajednički uzimali hranu, hvaleći Boga i uživajući naklonost svega naroda'' (Dj 2,42–47).

Oni su, dakle, postojano hrlili u Hram na molitvu s ostalim vjernim Židovima, ali za lomljenje kruha, za euharistiju nije im tamo bilo mjesta. Za svoje euharistijsko slavlje traže i dalje prostor u privatnim kućama. To nije bilo samo u Jeruzalemu nego i po drugim mjestima gdje su nicale prve kršćanske zajednice. Tako se npr. sv. Pavao u Troadi sastaje s mjesnom kršćanskom zajednicom na slavljenje euharistije „u gornjoj sobi'' jedne privatne kuće (Dj 20,8).

Imućniji su kršćani spremno ustupali dio svog kućnog prostora za sastajanje kršćanske braće, i te su kuće bile poznate kao kuće kršćanske zajednice — „domus Ecclesiae''.

Kroz prva tri stoljeća, dok su vladali progoni kršćana, povlašteno mjesto njihovog sastanka i euharistijskog slavlja bile su katacombe, groblja njihovih mučenika.

Kad su konačno mogli izići na svjetlo dana i uživati slobodu svoje vjere, te kad se njihov broj u pojedinim mjestima tako povećao da za sastanak čitave mjesne zajednice više nisu bili dostatni prostori privatnih kuća, kršćani grade svoje crkve u kojima se slobodno sastaju, te po njihovom stilu pokazuju specifičnost svoje religioznosti. Njihova naime crkvena zdanja ne slijede stil poganskih hramova niti jeruzalemskog hrama, nego imaju oblik rimske bazilike. Takav je prostor kod Rimljana imao višestruku namjenu i upotrebljavao se koliko za sudske rasprave i trgovačke ugovore, toliko i za druge društvene sastanke.³

Birajući za svoje sastanke stil rimske bazilike, kršćani su ostali na liniji svojih prvotnih sastajališta, tj. obiteljskih kuća — domus Ecclesiae — i htjeli su pokazati usku povezanost svoga bogoštovlja sa svojim svagdanjim životom. Njima bazilika nije služila, barem prvih pet stoljeća, samo za liturgijske sastanke već i za druge potrebe zajednice (naročito za djela ljubavi i za katehezu) kao i za njezine službenike.⁴

Tokom stoljeća crkveni se prostor sve više sakralizira i rezervira isključivo za liturgijsko slavlje koje se sve više dijeli od svagdanjeg života i rada. Kršćaninu sada

3 A.P. FRUTAZ, *Basilika*, u *Lexikon für Theologie und Kirche*, II, 40.

4 Usp. J. GELINEAU, *Mjesto zborovanja*, u *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja*, Zagreb 1973, str. 120.

postaje teže integrirati svoje bogoštovlje sa svagdanjim životom nego što mu je to bilo prije. On se osjeća sve više u sebi podijeljen te ima sve više onih koji se samo u crkvi pokazuju kršćanima a vani su obični građani. S tom mučnom podijeljenošću Crkva se bori već duga stoljeća.⁵ U naše vrijeme, posebno poslije Drugog vatikanskog sabora, čini velike napore da dođe do što veće integracije njezina kulta sa svagdanjim životom. I zato danas koncilskom duhu Crkve više odgovara onaj prvotni tip crkvenog prostora, tj. crkva dao dom – domus Ecclesiae – negoli crkva samo kao hram ili spomenik.⁶

Ali crkveni prostor nije samo znakovit pod ovim sociološkim vidom. Crkvena zgrada ima trajno duboku teološku znakovitost.

TEOLOŠKA ZNAKOVITOST CRKVE

Krist, vječna Riječ Očeva postala je tijelom i nastanila se među nama (Iv 1,14). On je podigao svoj šator među nama. On je Božji hram među ljudima. U sukobu sa Židovima on izričito veli: „Razvalite ovaj hram i ja ću ga u tri dana podići” (Iv 2,19). Židovi to ne razumiju; čude se i sablažnjavaju. „No on je govorio o hramu svoga tijela” (Iv 2,21).

Kada je uskrsnuo od mrtvih i uzašao na nebo, nije digao svoj šator sa pozornice ljudskoga roda. On živi i dalje u svojoj Crkvi čija je on Glava (Ef 1,22) a koja je njegovo tijelo (Kol 1,24). Božji hram je zajednica kršćana (1 Kor 3,16) koja je utemeljena na Kristu (1 Kor 3,11). „Više niste tuđinci ni pridošlice, nego sugrađani ste svetih i ukućani Božji nazidani na temelju apostola i proroka, a zaglavni je kamen sam Krist Isus. U njemu je sva građevina povezana i raste u hram svet u Gospodinu. U njemu ste i vi ugrađeni u prebivalište Božje u Duhu” (Ef 2,19–22).

Kršćani su uvjereni da Bog prebiva u njihovim srcima (1 Kor 6,15) i da oni sami, sabrani u jedno, formiraju dom Božji (1 Kor 12,27) te ne grade kuću za Boga ili Krista, nego za zajednicu vjernika – za Crkvu – koja se u njoj sastaje da proslavi Boga⁷ posebno euharistijom „iz koje Crkva sama neprestano živi i raste”.⁸

Iz toga jasno proizlazi da je crkvena zgrada samo znak žive Crkve – zajednice vjernika – koja je hijerarhijski uređena i u kojoj svatko ima svoju određenu službu (1 Kor 12,27), a što se odražuje i na njezinom prostoru.

SVETIŠTE ILI PREZBITERIJ

Posve je naime logično da svaka crkva ima po mogućnosti svetište ili prezbiterij, prostor za biskupa, svećenike, đakone i druge službenike te crkvenu lađu,

5 Usp. P. POZAUKO, *Gorećnost za tvojo hišo me razjeda*, u *Cerkev v sedanjem svetu* 14 (1980), 173–175.

6 Usp. E. LODI, *Progettazione e adattamento del luogo di culto u zbornom djelu Il Tempio*, Roma, ed. C.A.L. 1968, str. 98.

7 Usp. V. DEVETAK, *Mjesto svetog susreta*, u *Služba Bozja XX*(1980), 208.

8 DRUGI VATIKANSKI SABOR, LG 26.

prostor za ostale vjernike. „Prezbiterij, veli Rimski misal, neka bude prikladno istaknut u odnosu na crkvenu lađu ili blagim povišenjem ili posebnim rasporedom i ukrasom”.⁹ To valja imati na pameti pri gradnji novih crkava, a na to valja misliti i prije nego što se u starim crkvama počne rušiti ograde prezbiterija u želji za komotnijim prostorom, kako se ne bi povrijedio sam sadržaj znaka crkvene zgrade. Razlika između klera i vjernika spada po božanskom određenju na narav same Crkve pa je prikladno da to bude izraženo u znaku crkvenog prostora.

OLTAR

Središnja točka oko koje se Božji narod okuplja u crkvi na euharistijskom slavju jest veliki oltar. „Trebalo ga tako smjestiti i urediti, veli Uputa o štovanju euharistijskog misterija, da se uvijek jasno vidi da je on znak samoga Krista, mjesto na kome se vrše spasonosne tajne, središte zbora vjernika, kome dugujemo najveće poštovanje”.¹⁰

Rimski pak misal govori: „Oltar, na kome se pod otajstvenim znakovima uprisutnjuje žrtva križa, ujedno je i Gospodnji stol te je Božji narod kod mise pozvan da na njemu uzme dijela. Oltar je i središte zahvaljivanja koje se obavlja euharistijskom”.¹¹

Oltar je mjesto na kome se uprisutnjuje žrtva križa; on je, dakle, žrtvenik, te nas podsjeća ne samo na žrtvenik križa nego i na žrtvenike drugih religija na kojima su se prinosile različite žrtve, a najčešće su imali oblik jednog masivnog bloka.

Oltar je ujedno i Gospodnji stol na kome se nudi i blaguje Tijelo Gospodnje i pije njegova Krv te nas podsjeća na naše stolove s kojih uzimamo običnu svagdanju hranu.

Ako je oltar žrtvenik i stol, onda je, čini mi se, prikladno da i u njegovom obliku jedno i drugo dođe do izražaja, tj. da nosač ili osnova (stips) oltara bude jedan masivan blok na koji će biti položena ploča oltarnog stola, a ne da ploča počiva na dva ili četiri stupića, po čemu oltar doduše dobiva izražajnije sliku stola, ali gubi na znakovitosti žrtvenika.

Budući da je oltar središnja točka oko koje se okuplja Božji narod, Rimski misal određuje da se glavni oltar u crkvi gradi odvojeno od zida, da se može lako obilaziti i da se na njemu može vršiti služba licem prema narodu.¹²

Ova odredba, što ju je donijela Kongregacija obreda a stupila je na snagu 7. ožujka 1965,¹³ pobudila je veliku pažnju najšire zajednice vjernika i postala je gotovo najrevolucionarnijim činom koncijske liturgijske obnove. U nekim se sredinama sama liturgijska obnova poistovjetila s okretanjem oltara prema narodu;

⁹ *Opća uredba Rimskog misala*, br. 258.

¹⁰ SVETA KONGREGACIJA OBREDA, *Uputa o štovanju euharistijskog misterija*, br. 24.

¹¹ *Opća uredba Rimskog misala*, br. 259.

¹² *Ibidem*, br. 262.

¹³ SVETA KONGREGACIJA OBREDA, *Uputa za ispravno provođenje Uredbe o svetom bogoslužju „Inter Oecumenici”*, br. 91.

s tim je ona na nekim mjestima počela, ali na žalost i svršila. Čini se da se malo koja odredba Svete stolice tako brzo počela provoditi u djelo kao ova, te su se zbog nepromišljenosti i krivog shvaćanja same odredbe načinila i kod nas nepopravljiva nasilja na mnogim starim oltarima koji su imali veliku povijesnu i umjetničku vrijednost.

Odredba naime veli neka se *grade* oltari prema narodu; a to u prvom redu vrijedi kod gradnje novih crkava. Odredba ne veli da u crkvama valja srušiti dosadašnje oltare koji su podignuti uza zid i da treba podignuti nove okrenute licem prema narodu.

Zbog krivog i brzopletog shvaćanja te odredbe, kardinal Jakov Lercaro, predsjednik Vijeća za provođenje Liturgijske uredbe II. vat. sabora, uputio je 30. lipnja 1965, tri mjeseca nakon stupanja na snagu gornje odredbe, posebno pismo predsjednicima biskupskih konferencija u kome među ostalim kaže: „Poželjno je da se euharistijska liturgija slavi 'licem prema narodu' i da vjernici direktno slijede čitav obred te da tako kod njega sudjeluju na jedan svjesniji način. Ali to ne smije dovesti do naglog, često puta nepromišljenog rušenja crkava i dosadašnjih oltara, na više ili manje nepopravljivu štetu drugih vrijednosti u crkvenom prostoru, a koje bi valjalo poštivati. Gradnja oltara licem prema narodu poželjna je, dakle, u novim crkvama; drugdje će se do toga doći postepeno, nakon ozbiljno proučenih adaptacija poštujući sve vrijednosti u crkvenom prostoru”.¹⁴

Istu je stvar kard. Lercaro ponovio predsjednicima biskupskih konferencija u pismu od 25. siječnja 1966. ističući: „Za aktivno sudjelovanje kod liturgije nije nužno potreban oltar prema puku. Sva služba riječi u misi slavi se kod sjedala ili na ambonu; dakle, licem prema narodu; a za sudjelovanje u službi euharistije dostatno pomaže zvučni razglas”.¹⁵

Slijedeće godine (1967) sama Kongregacija obreda u Uputi o štovanju euharistijskog misterija govori: „Ako se radi liturgijske obnove, po sudu mjesnog ordinarija, zapitavši za savjet stručnjake i – ako je takav slučaj – uz pristanak onih kojih se tiče, smatra da se to umjetničko blago mora maknuti sa sadašnjeg mjesta, neka se to obavi razborito, tako da se to blago i na novom mjestu rasporedi na način koji odgovara i koji je dostojan njegove vrijednosti”.¹⁶

Sve je ovo, čini se, do mnogih stiglo prekasno te se već izvršilo ono što se više ne može popraviti. Nad tim možemo žaliti, ali se ne smijemo mnogo čuditi jer kod nas valjda nikada nije bilo prave obnove a da nismo, rušeći ono što je slabo i nevaljalo, povrijedili i ono što je dobro. To bi moralisti nazvali: *actio cum duplici effectu*.

No pored toga valja ovdje istaći da oni koji se nisu požurili srušiti stare oltare, jer možda za to nisu imali dovoljno materijalnih sredstava, te su se zadovoljili postavljanjem u svetište običnog stola, ne smiju to prihvatiti kao trajno rješenje, nego moraju studirati svoj crkveni prostor, tražiti stručne savjete te na najprikladniji

14 ENCHIRIDION DOCUMENTORUM INSTAURATIONIS LITURGICAE, ed. Marietti 1976, str. 137.

15 Ibidem, str. 204.

16 SVETA KONGREGACIJA OBREDA, *Uputa o štovanju euharistijskog misterija*, br. 24.

ji način, poštujući sve vrijednosti crkvenog prostora, podignuti jedan nepomičan oltar s kamenom pločom u svetištu svoje crkve.

AMBON

Uz oltar, najvažnija je točka crkvenog prostora, namijenjenog euharistijskom slavlju, ambon ili mjesto za naviještanje Božje riječi. U liturgijskoj se Uredbi II. vat. sabora govori: „Dva dijela od kojih se na neki način sastoji misa, to jest bogoslužje riječi i euharistijsko bogoslužje, tako su usko među sobom povezana da tvore jedan bogoštovni čin”.¹⁷

Prema tome, ako misu ne možemo zamisliti bez oltara na kome se vrši euharistijsko bogoslužje, onda je posve jasno da u crkvi pored oltara mora biti i ambon, mjesto s koga se vrši bogoslužje riječi. Oltar i ambon su dva stola na kojima se kršćanin hrani. Zato se u Uputi za ispravno sprovođenje Liturgijske uredbe II. vat. sabora govori: „Prikladno je da postoje ambon ili amboni za obavljanje svetih čitanja, tako raspoređeni da vjernici mogu službenika dobro vidjeti i čuti”.¹⁸ A Rimski misal to isto ponavlja ovim riječima: „Dostojanstvo Božje riječi traži da u crkvi bude prikladno mjesto za njezino naviještanje, prema kojemu će se, za vrijeme službe riječi, sama od sebe obraćati pažnja vjernika”.¹⁹

Ambon kao i oltar nema samo svoju određenu funkciju za vrijeme euharistijskog slavlja, nego ima i svoju trajnu znakovitost u crkvenom prostoru. Kao što nam oltar trajno govori da je Krist prisutan usred svoga naroda pod euharistijskim znakovima kruha i vina, tako nam i ambon govori da je isti Krist prisutan među svojim i u znaku svoje riječi.²⁰ Zato i ambon poput oltara treba da bude čvrst, nepomičan i umjetnički izrađen iz plemenitog materijala, „a ne kakav običan pomični stalak”.²¹

Ambon je redovito u svetištu, ali može biti i na drugom prikladnom mjestu u crkvi. Treba ga postaviti tamo odakle će vjernici dobro vidjeti i čuti navjestitelja Božje riječi.²²

SJEDALO ZA PREDSJEDATELJA

Osim oltara i ambona, važno mjesto u crkvenom prostoru je sjedalo za misnika, odnosno mjesto za predsjedatelja. Ono „treba da označuje njegovu službu predsjedanja skupa i ravnanja molitvom”.²³ Ono ne smije imati oblik prijestolja ili trona, ali ipak mora odavati ozbiljnost i stabilnost, jer i ono ima svoju trajnu znako-

17 DRUGI VATIKANSKI SABOR, SC 56.

18 SVETA KONGREGACIJA OBREDA, Uputa „Inter Oecumenici”, br. 96.

19 *Opća uredba Rimskog misala*, br. 272.

20 Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, SC 7.

21 *Opća uredba Rimskog misala*, br. 272.

22 *Ibidem*, br. 272.

23 *Ibidem*, br. 271.

vitost. Sjedalo za predsjedatelja naime govori da je Krist prisutan u zajednici i preko svoga službenika. „Najprikladnije mu je mjesto na dnu prezbitarija”,²⁴ ali ako mu zbog udaljenosti od naroda ili drugih prostornih okolnosti to ne odgovara, onda mu valja potražiti neko drugo funkcionalnije mjesto.

MJESTO ZA PJEVAČKI ZBOR

Uz svećenika i druge službenike oltara i pjevački zbor mora imati svoje prikladno mjesto po kome će se vidjeti da je on dio okupljene zajednice vjernika i da u njoj vrši posebnu službu.²⁵ Zato će mu mjesto biti po mogućnosti blizu svetišta, a ne kao što je običavalo biti na dalekim tribinama iznad ulaznih crkvenih vratiju.

Za prikladan smještaj pjevačkog zbora bit će često ne mali problem orgulja, koje su gotovo redovito postavljene na pjevalištima iznad ulaznih crkvenih vratiju. Ali moderna elektronika i tu nudi rješenje tako da sva konstrukcija orgulja ostaje na svome mjestu, a klavijatura se može prenijeti kamo se želi. Tako orguljaš i dirigent s pjevačima mogu biti skupa na prikladnom mjestu uz svetište, a same orgulje negdje na drugom mjestu.

MJESTA ZA VJERNIKE

I konačno, najveći dio crkvenog prostora pripada vjernicima koji u njemu trebaju imati tako raspoređena mjesta „da očima i duhom mogu živo sudjelovati u svetim slavljinama”.²⁶

Da li će to biti tradicionalne klupe s klecalom i sjedalom ili jednostavne pokretne stolice koje će se samo prigodice rasporediti po crkvi, nigdje nije izričito rečeno. Sama činjenica da je na euharistijskom slavlju predviđeno klečanje samo kod posvećenja, a i od toga se može odustati „ako to nije moguće zbog tijesna prostora, velikog broja prisutnih ili drugih opravdanih razloga”,²⁷ pogoduje praksi da se i za vjernike pripremaju samo sjedala bez klecala.

ZAKLJUČAK

Ovdje nije moguće govoriti o drugim mjestima i predmetima koji spadaju na crkveni prostor u kome se slavi euharistija, kao što je svetohranište ili kapela za čuvanje Presvetog sakramenta izvan mise, krstionica, ispovjedaonica ili mjesto za sakrament pokore i drugo.

Osvrnuli smo se samo na ono što je najnužnije i najneposrednije potrebno za euharistijsko slavlje, da tako tema ovog studijskog tjedna dobije nekako i svoju prostornu dimenziju.

24 Ibidem, br. 271.

25 Ibidem, br. 274.

26 Ibidem, br. 273.

27 Ibidem, br. 21.

Na kraju ipak valja naglasiti dvoje: 1. — Kod gradnje i uređenja crkvenog prostora za euharistijsko slavlje valja na prvom mjestu voditi računa o funkcionalnosti samog prostora i predmeta u njemu,²⁸ kako to ističe i Drugi vat. sabor kad kaže: „Kod gradnje svetih zgrada neka se brižljivo pazi da budu prikladne za vršenje liturgijskih čina i da se može postići djelatno sudjelovanje vjernika.”²⁹ 2. — Ne smije se nikada zaboraviti na njihovu znakovitost³⁰ koju mora podržavati i isticati umjetnička izrada i to u duhu onoga što govori isti Sabor: „Stoga je dobra majka Crkva uvijek bila prijateljica lijepih umjetnosti; ustrajno je tražila njihovu plemenitu službu i izobrazavala umjetnike, posebice zato da predmeti koji spadaju u sveto bogoslužje budu dostojni, ugledni i lijepi kao znakovi i simboli nadnaravnih vrednota.”³¹

28 J. GELINEAU, *Mjesto zborovanja*, u *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja*, Zagreb 1973, str. 124–133.

29 DRUGI VATIKANSKI SABOR, SC 124,3.

30 J. GELINEAU, *Ibidem*, str. 119–124.

31 DRUGI VATIKANSKI SABOR, SC 122,2.